

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: **«ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧА СИСТЕМА В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка ІV курсу,
групи ІstP1-B19
денної форми навчання
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія та правознавство)
Оксюта Дар'я Володимирівна

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
професор
Хоптяр Юрій Анатолійович

Кам'янець-Подільський, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	7
1.1. Історіографія.....	7
1.2. Джерельна база.....	9
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ.....	10
2.1. Поняття та ознаки виборчої системи.....	10
2.2. Типи виборчих систем в Україні.....	18
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	23
3.1. Особливості виборчої системи щодо обрання Президента України.....	23
3.2. Особливості виборчої системи щодо обрання народних депутатів України.....	25
3.3. Особливості виборчої системи щодо обрання голів населених пунктів і депутатів місцевих рад.....	28
РОЗДІЛ 4. МАЖОРИТАРНА ТА ПРОПОРЦІЙНА ВИБОРЧІ СИСТЕМИ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	32
4.1. Мажоритарна система.....	32
4.2. Пропорційна система.....	35
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	50

ВСТУП

Актуальність теми: Виборче право та виборча система є важливими питаннями для країни, яка прагне бути демократичною. Актуальність цієї теми в Україні полягає в наступних аспектах:

1) **Забезпечення демократії:** Виборча система є однією з найважливіших складових демократичного суспільства. Через вибори громадяни мають можливість обрати своїх представників, які будуть діяти в інтересах народу. Отже, розвиток виборчої системи є необхідною умовою для підтримки демократії в Україні.

2) **Європейська інтеграція:** Україна прагне наблизитися до Європейського Союзу, тому європейські стандарти виборчого права та виборчої системи є важливим кроком до досягнення цієї мети. Українська виборча система повинна відповідати європейським стандартам, щоб забезпечити довіру європейських партнерів до демократичних процесів в Україні.

3) **Боротьба з корупцією:** Виборчі процеси є однією з головних областей, де може відбуватися корупція. Необхідно забезпечити чесні та прозорі вибори, які будуть забезпечувати громадянам можливість вибрати своїх представників чесним шляхом. Це допоможе підвищити рівень довіри до влади та зменшити ризик корупції.

Отже, актуальність теми виборчого права та виборчої системи в Україні полягає в їх важливості для забезпечення демократії, європейської інтеграції та боротьби з корупцією. Необхідно забезпечити проведення виборів відповідно до міжнародних стандартів та забезпечити дотримання виборчого законодавства. Також важливо забезпечити вільний доступ до інформації про виборчі процеси та забезпечити ефективний механізм контролю за дотриманням виборчого законодавства. Реформування виборчої системи в Україні є важливим завданням для забезпечення її ефективності та

прозорості. Також необхідно забезпечити відкритість виборчих процесів та забезпечити можливість для спостерігачів та міжнародних організацій стежити за ходом виборів. Всі ці заходи допоможуть забезпечити довіру громадян до виборчої системи та підвищити рівень демократії в Україні. Також важливо звернути увагу на гарантування права на вибори для всіх громадян України, включаючи тих, хто проживає за межами країни. Наприклад, потрібно вирішити питання з голосуванням на пошті для українців, які перебувають за кордоном. Також потрібно забезпечити рівні можливості для всіх політичних партій та кандидатів у виборах, а також визнати право на відкрите збори та політичну діяльність. У зв'язку з останніми змінами в Україні, особливо після Революції гідності 2014 року, з'явилась нова надія на покращення виборчої системи в країні. У 2019 році відбулися президентські та парламентські вибори, які були відзначені як досить відкриті та прозорі.

Однак, досить багато питань щодо дотримання виборчого законодавства та відкритості виборчих процесів залишаються відкритими. Тема виборчого права та виборчої системи в Україні є актуальною та вимагає подальшого вивчення та розвитку, щоб забезпечити ефективність та прозорість виборчих процесів, підвищити довіру громадян до виборчої системи та покращити рівень демократії в країні. Для досягнення цих цілей потрібно провести реформування виборчої системи та внести зміни в виборчий закон.

Наприклад, важливо забезпечити більшу відкритість та прозорість виборчих процесів, зокрема шляхом введення електронного голосування та використання інших сучасних технологій. Також важливо забезпечити рівні можливості для всіх політичних партій та кандидатів, зокрема шляхом зменшення бар'єрів для їх реєстрації та фінансування їх виборчих кампаній. Крім того, необхідно забезпечити ефективний механізм контролю за дотриманням виборчого законодавства та запобігати випадкам виборчих

порушень. Для цього можна залучити спостерігачів від міжнародних організацій та громадськість. Надзвичайно важливо також забезпечити свободу слова та незалежність ЗМІ, оскільки вони грають важливу роль у забезпеченні відкритості та прозорості виборчих процесів, а також у формуванні думок громадян. У зв'язку з цим, потрібно підтримувати розвиток незалежних ЗМІ та забезпечувати їх доступ до інформації про виборчі процеси.

Отже, зміцнення виборчого права та виборчої системи в Україні є ключовим завданням для забезпечення демократії, свободи та розвитку країни. Це потребує комплексного підходу, залучення експертів та консультацій з міжнародними партнерами. Тільки так можна створити ефективну та прозору виборчу систему, яка буде відповідати вимогам сучасної демократії та забезпечувати рівні можливості для всіх громадян та політичних партій.

Крім того, актуальність теми Виборчого права та виборчої системи в Україні збільшується перед виборами, які відбуваються регулярно на різних рівнях влади. Ці вибори є важливим елементом демократичного процесу та відповідальність за їх результати лежить на всіх громадянах України. Крім того, Україна знаходиться в складній геополітичній ситуації, і стабільність внутрішньої ситуації, включаючи виборчі процеси, має важливе значення для забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів країни.

Отже, актуальність теми Виборчого права та виборчої системи в Україні полягає у їх важливості для забезпечення демократії, свободи та розвитку країни, а також у їх значущості для забезпечення стабільності внутрішньої ситуації та національної безпеки.

Метою дипломної роботи є дослідження виборчого права та виборчої системи в Україні.

Зазначена мета зумовлює необхідність досягнення наступних *завдань*:

- визначити поняття та ознаки виборчої системи;
- охарактеризувати типи виборчих систем;
- висвітлити особливості виборчої системи щодо обрання Президента України;
- з'ясувати особливості виборчої системи щодо обрання народних депутатів України;
- визначити особливості виборчої системи щодо обрання голів населених пунктів і депутатів місцевих рад;
- окреслити передумови та наслідки прийняття виборчого кодексу України;
- висвітлити міжнародний досвід застосування виборчих систем.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які пов'язані з формуванням представницьких органів влади та реалізацією суб'єктивних виборчих прав.

Предметом дослідження є виборче право та виборча система в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувався як загальний діалектичний метод, так і окремі наукові методи: історичний, логіко-юридичний, системний, статистичний, аналітичний методи, метод порівняльно-правового аналізу та інші.

Практичне значення роботи. Дослідження у цій темі можуть бути корисними для політичних діячів, науковців, громадських активістів та всіх, хто цікавиться проблемами виборчого процесу в Україні та їхнім вирішенням.

Структура роботи: Робота складається з трьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Пропорційна та мажоритарна системи виборів є двома різними способами визначення результатів виборів. У пропорційній системі виборів мандати розподіляються пропорційно до кількості голосів, отриманих кожною політичною партією чи кандидатом. Це означає, що партії, які отримали більше голосів, отримують більше мандатів, і навпаки. Пропорційна система зазвичай сприяє більшій представництву різних партій та груп у парламенті.

У мажоритарній системі виборів кандидат, який отримує найбільшу кількість голосів, виграє. Це означає, що партії або кандидати, які мають більшість голосів у конкретному виборчому окрузі, отримують мандати. Мажоритарна система зазвичай сприяє більшій стабільності та більш сильним партіям.

Основні висновки порівняння пропорційної та мажоритарної систем виборів:

Представництво: Пропорційна система зазвичай сприяє більшому представництву різних партій та груп, тоді як мажоритарна система часто призводить до більшої концентрації влади в руках кількох сильних партій.

Стабільність: Мажоритарна система зазвичай приводить до більшої стабільності, оскільки сильні партії зазвичай мають здатність контролювати більшість в парламенті. У пропорційній системі політичні партії зазвичай вимушені формувати коаліції, що може відбитися на стабільності уряду.

Відображення голосування: Пропорційна система зазвичай краще відображає голосування виборців, оскільки кожен голос має рівну вагу, тоді як у мажоритарній системі виборці, які підтримують меншість, можуть відчувати, що їх голос не має ваги.

Регіональність: Пропорційна система зазвичай краще відображає географічний розподіл підтримки партій, оскільки партії можуть отримувати мандати в залежності від кількості голосів, отриманих у різних виборчих округах. У мажоритарній системі деякі регіони можуть мати більшу вагу, оскільки вони можуть визначати результати виборів.

Перехід до нової влади: Пропорційна система зазвичай забезпечує більш гладкий перехід до нової влади, оскільки політичні партії зазвичай мають більш широку базу підтримки та можуть швидше утворювати коаліції. У мажоритарній системі перехід до нової влади може бути більш складним, оскільки партії можуть мати меншу базу підтримки та можуть бути менш готові до утворення коаліцій.

Отже, обидві системи мають свої переваги та недоліки, і вибір між ними залежить від багатьох чинників, таких як політична культура країни, розмір виборчих округів, географічний розподіл населення та інші.

Корупція: Пропорційна система може знизити рівень корупції в політиці, оскільки політичні партії мають менше стимулів для перевиборів, які можуть призводити до корупції. У мажоритарній системі, де окремі кандидати можуть залежати від підтримки окремих груп виборців, може бути більше можливостей для корупції.

Репрезентація меншин: Пропорційна система зазвичай краще відображає інтереси меншин, оскільки політичні партії, які представляють меншість, можуть отримувати мандати у парламенті, навіть якщо вони не перемогли в окрузі. У мажоритарній системі меншини можуть відчувати, що їхні інтереси не представлені, оскільки вони можуть не мати достатньої підтримки для перемоги в окрузі.

Голосування "за" чи "проти": У пропорційній системі голосування може бути більш спрямоване на голосування "за" партію або її програму, оскільки виборці можуть голосувати за конкретну партію, а не за

конкретного кандидата. У мажоритарній системі голосування може бути більш спрямоване на голосування "проти" кандидата, оскільки виборці можуть голосувати за кандидата, який має найбільші шанси перемогти проти кандидата, якого вони не хочуть бачити на посаді.

В цілому, вибір між пропорційною та мажоритарною системою виборів залежить від різних факторів, таких як політична культура країни, розмір виборчих округів, географічний розподіл населення, інтереси меншин, рівень корупції та інші. Що до того, яка система краща за всіх обставин, немає, оскільки кожна система має свої переваги та недоліки. Проте, важливо враховувати, які цілі має вибіркова система і які фактори є найбільш важливими для конкретної країни або регіону.

Наприклад, якщо головною метою є забезпечення широкого представництва всіх політичних партій та інтересів меншин, то пропорційна система може бути більш підходящою. Якщо ж метою є забезпечення стабільної більшості та ефективної управління, то мажоритарна система може бути більш підходящою.

Також варто зазначити, що існують і інші системи виборів, наприклад, гібридні системи, які комбінують елементи пропорційної та мажоритарної систем, або альтернативні системи, які використовують інші методи голосування, такі як система мажоритарного голосування з перевагами або система множинного голосування.

Отже, вибір системи виборів є складним завданням, яке потребує врахування багатьох факторів. Важливо забезпечити прозорість та демократичність процесу голосування та підрахунку голосів, незалежно від обраної системи виборів.

Також варто зазначити, що система виборів може впливати на формування політичної культури та поведінки виборців. Наприклад, у пропорційній системі вибори частіше сприяють розвитку багатопартійності

та коаліційних урядів, що може підвищити рівень політичної компромісності та посилення діалогу між різними політичними силами.

З іншого боку, у мажоритарній системі вибори частіше сприяють формуванню двопартійної системи та більш стабільному більшостевому уряду. Також, у цій системі виборів частіше відбувається зосередження уваги на кандидатах, а не на партіях, що може стимулювати розвиток особистісних кампаній та залучення до політики нових людей.

Оскільки система виборів має великий вплив на формування політичної системи країни, вибір системи виборів є важливою та складною задачею, яка потребує дослідження та зваження всіх факторів. Крім того, важливо забезпечити високий рівень довіри до системи виборів та її результатів, що вимагає прозорості та незалежності від політичних впливів.

Враховуючи все вищевикладене можемо сформулювати наступне:

1. Виборча система це політико-правовий інститут, під яким розуміють встановлений законом спосіб визначення результатів голосування і порядок розподілу депутатських мандатів між кандидатами (важливо, що таких способів існує кілька, і застосування кожного з них до одних і тих самих підсумків голосування може дати різний результат).

2. Нині існує низка різновидів виборчих систем. Головною ознакою, що відрізняє одну виборчу систему від іншої, в порядок визначення результатів виборів. Якщо взяти дану ознаку за критерій класифікації, то можна виділити наступні основні типи виборчих систем: мажоритарну, пропорційну та змішану.

Мажоритарна – система визначення результатів виборів, завдяки якій депутатські мандати (один або кілька) від округу одержують тільки ті кандидати, які отримали встановлену законом більшість голосів, а всі інші кандидати вважаються необраними.

Пропорційна – система, за якої депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно до кількості голосів виборців, отриманих кожною з них у межах виборчого округу.

Змішана виборча система – така процедура проведення виборів, яка включає елементи як мажоритарної, так і пропорційної виборчих систем.

3. Вибори Президента в Україні проводиться за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості. Якщо жоден з кандидатів не набирає більше 50 % голосів виборців, то проводиться другий тур виборів за мажоритарною системою відносної більшості, в якому беруть участь два кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів виборців. Для перемоги у другому турі кандидату необхідно набрати просту більшість голосів виборців.

4. Вибори парламенту в Україні здійснюються за пропорційною системою, останні парламентські вибори (2019 року) в Україні відбулися теж за пропорційно-мажоритарною системою.

5. На сьогодні на місцевих виборах існує найбільш заплутана виборча система. У територіальних громадах з кількістю виборців у 10 тисяч депутатів сільської, селищної, міської ради обиратимуть за мажоритарною системою в багатомандатних виборчих округах. У кожному такому окрузі при цьому може бути обрано не менше двох і не більше чотирьох депутатів. У територіальних громадах з кількістю виборців 10 тисяч і більше депутатів обиратимуть за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками місцевих організацій політичних партій у територіальних виборчих округах, на які поділяється єдиний багатомандатний виборчий округ.

6. Процес кодифікації виборчого законодавства України є проблемою давньою, назрілою і водночас досить складною. 7 листопада 2017 р. Верховна Рада України прийняла в першому читанні Проект Виборчого кодексу (реєстраційний номер 3112-1 від 02.10.2015 р.).

Як наслідок 01.01.2020 року Виборчий кодекс України набрав чинності. Вже в 2020 році перші місцеві вибори відбулися за саме за новим кодексом.

7. Зарубіжний досвід показав, що в світі широко застосовуються всі три види виборчих систем – мажоритарна, пропорційна і змішана. Кожна з вищерозглянутих виборчих систем має як позитивні ознаки, так і негативні. Кожній властивий певний рівень демократизму, що проявляється більшою чи меншою мірою за наявності чітких істотних ознак, кожна з яких має різні варіанти застосування у конкретних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бебик В. Політологія для політика і громадянина : монографія / В. М. Бебик. - К. : МАУП, 2004. - 424с.
2. Богашева Н., Ключковський Ю. Еволюція виборчої системи в Україні // Вісник Центральної виборчої комісії.— 2005.— №1.—С.42–49.
3. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-ІХ. *Відомості Верховної Ради України* від 14.02.2020. 2020 р., № 7, № 8, № 9, стор. 5, стаття 48.
4. Вибори відбулися! Чи зміни почалися? : зб. матеріалів семінару Київ. проекту Ін-ту Кеннана, 28 трав. 2002 р. – К. : Стилос, 2002. – .
5. Вибори до Верховної Ради України 2002 року : інформ.-анліт.вид./ гол. редкол. М. М. Рябець. – К. : Центр. виб. комісія, 2002. – 676 с.
6. Вибори-2002 в оцінках громадян та експертів. – К. : Стилос, 2002.–240 с
7. Вибори до Верховної Ради України 2006 року [Текст] : інформ.-аналіт. зб. : у 2 кн. Кн. 1 / редкол.: Я. В. Давидович (гол.), М.І. Мельник, М. І. Ставнійчук. – К. : Атіка, 2006. – 624с
8. Витяг з ЄДРСР, за справою № 727/5065/17 від 10.12.2019 [Електронний ресурс]. –
Режим доступу <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86206110>
9. Висновок на проект Виборчого кодексу України (р. N 3112-1 від 02.10.2015 р.). Ліга Закон: веб-сайт. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/XHOOG01A.html
10. Валевський О. Суперечності політико-управлінських відносин в Україні: проблеми і шляхи розв'язання [Електронний ресурс] / О. Валевський
// Державне управління: теорія та практика. – 2008. – № 2. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej8/>
11. Готун, А.М., 2008. Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні.

Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія, 89-90, с. 51–55.

12. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення та правотворення. Аналітична доповідь / О.А. Фісун, В.В. Борщевський, А.І. Кудряченко та ін.; за заг. ред. О.А. Фісуна. – К.: НІСД, 2007. – 120с.

13. Давидович, Я. Досвід застосування пропорційної виборчої системи в Україні [Текст] / Я. Давидович // *Вибори та демократія*. – 2007. – №2. – С. 121–124.

14. Дії виборця, який прийняв пропозицію неправомірної вигоди за голосування, кваліфікуються Кримінальним кодексом України як підкуп. Судова влада України.

15. Електронне голосування. Громадський простір: веб-сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?library=elektronne-holosuvannya>

16. Закон України про вибори народних депутатів України від 17.11.2011 р. [Електронний ресурс]. — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061>—17

17. Звернення Президента України Л. Д. Кучми до українського народу з нагоди 11-ї річниці незалежності України [Текст] // *Уряд. кур'єр*. – 2002. – 28 серп.

18. Звіт за результатами спостереження ОПОРИ на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року: Тенденції липня та попередні висновки кампанії. ОПОРА, 2019: веб-сайт. URL <https://www.oporaua.org/report/vybory/parlamentskivybory/parlamentski-vybory-2019/19028-zvit-za-rezultatami-sposterezhennia-opori-na-pozachergovikh-viborakh-narodnikh-deputativ-ukrayini-21-lipnia-2019-roku-tendentsiyi-lipnia-ta-poperedni-visnovki-kampaniyi>

- 19.Кохалик, Х., 2015. Світовий досвід впровадження електронної демократії: проблеми та досягнення. Ефективність державного управління, 42, с.16
- 20.Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
- 21.Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція станом на 16.01.2020). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
- 22.Лукаш, С. Ю. Законодавче закріплення пропорційної виборчої системи у світлі особливостей формування політичних партій України [Текст] / С. Ю. Лукаш // Проблеми формування електоральної культури населення : зб. наук. ст. (за матеріалами XVII Харк. політол. читань). – Х. : Право, 2005. – С.58–59.
- 23.Лукаш, С. Ю. Законодавче закріплення пропорційної виборчої системи у світлі особливостей формування політичних партій України [Текст] / С. Ю. Лукаш // Проблеми формування електоральної культури населення : зб. наук. ст. (за матеріалами XVII Харк. політол. читань). – Х. : Право, 2005. – С.58–59.
- 24.Начос, Р.Р., 2018. Електронне голосування в Україні: перспективи запровадження та світовий досвід. [online] Доступно: http://www.par.in.ua/1_2018/14.pdf [Дата звернення 10 січень2020].
- 25.Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 37-38. Ст.366.
- 26.Погорілко В.Ф. Конституційне право України: Підручник. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. - К.: Правова єдність, 2010. - 432с.
27. Підсумковий звіт за результатами спостереження за виборами народних депутатів України 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://electioninfo.org.ua/index.php?i=1315>
- 28.Погорілко, В. Ф. [Виступ на «круглому столі»] [Текст] / В. Ф. Погорілко // Політична реформа в Україні: ключові питання і суперечності : матеріали

«кругл. столу» / гол. ред. ради А. С. Гальчинський. – К. : НІСД, 2003. – С.39-41.

29.Шкурат, І. В. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управл. : спец. 25.00.01 / І. В. Шкурат. – К., 2002. – 20с.

30.Пленарне засідання п'ятої сесії Верховної Ради України, 25 березня 2004 р. [Текст] : [Стеногр. звіт] // Бюлетень №29. – 2004. – Ч.ІІ.

31.Погорілко, В. Вибори народних депутатів України – ключовий процес державотворення і правотворення [Текст] / В. Погорілко // Вісн. Центр. виборчої комісії. – 2005. – №1. – С.38–41.

32.Про вибори народних депутатів України: Закон України від 2012р.

№ 10-11, ст.73 (у редакції від 18.10.2019 р.) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>

33.Про особливості розгляду виборчих спорів роз'яснив П'ятий апеляційний адміністративний суд. Судова влада України: веб-сайт. URL: <https://court.gov.ua/press/news/637520/>

34.Радь Т. Змішані почуття від зміни виборчого законодавства [Електроннийресурс]

35.Ярмиш О.Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. URL: <http://jurisprudence.com.ua/konstitucijne-pravo>.(дата звернення: 20.02.2021).

36.Райковський, Б. С. Вибори та виборчі системи в контексті трансформаційного розвитку українського суспільства [Текст] : дис. ...канд. політ. наук : 23.00.02 / Б. С. Райковський. – Миколаїв, 2008. – 192с.

37. Романюк А. Оцінка переваг і проблем пропорційної виборчої системи на прикладі країн Західної Європи та у світлі парламентських виборів в Україна

у 2006 році / А. Романюк // Вибори та демократія [Текст]. – 2006. - № 3 (9). – С.8.

38.Скідіна І. Оцінка ефективності сучасної змішаної виборчої системи на виборах до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — <http://naub.oa.edu.ua/2012/otsinka-efektyvnosti-suchasnoji-zmishanoji-vyborchoji-systemy-na-vyborah-do-verhovnoji-rady-ukrajiny/>.

<https://ifesukraine.org/ifes-prodovzhuye-diyalnist-shhodo-zmicznennya-systemy-vregulyuvannya-vyborchuh-sporiv-v-ukrayini/>

38.Ставнійчук М. Виборчий кодекс – тест на політичну зрілість. URL: <https://ukr.lb.ua/news/2016/05/10>

39.ТоменкоМ.Законодавча,виконавчатасудовавледиУкраїни до і після виборів 2002 року [Електронний ресурс] / Микола Томенко // Універсум. – 2002. – № 9. – Режим доступу: http://www.universum.org.ua/journal/2002/tomen_9.html

40.Узагальнення судової практики розгляду та вирішення адміністративними судами справ, пов'язаних із процесом виборів народних депутатів України у 2012році.

41.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (у редакції від 18.01.2018 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 29.12.2018).

42.IFES продовжує діяльність щодо зміцнення системи врегулювання виборчих спорів в Україні. IFESУкраїна